

Розділ III. РЕЦЕНЗІЇ, ОГЛЯДИ, ПОВІДОМЛЕННЯ

Part III. SUMMARIES, REVIEWS, REPORTS

УДК 7.03.2

ДУХОВНА ЕВОЛЮЦІЯ ЛЮДСТВА КРИЗЬ ПРИЗМУ ІСТОРІЇ РЕЛІГІЙНОГО МИСТЕЦТВА

[Рец. на монографію Я.В. Бондарчук «Історія релігійного мистецтва як відображення духовної еволюції людства в космічних циклах прецесії». Львів : ПП «Вид-во Св. Володимира і Ольги», 2022. 928 с.].

Виткалов Сергій – доктор культурології, професор, професор кафедри івент-індустрій, культурології та музеєзнавства, Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне
<https://orcid.org/0000-0001-5345-1364>
<https://doi.org/10.35619/ucpm.vi44.623>
sergiy_vsv@ukr.net

На підставі аналізу значної кількості предметів матеріальної культури доводиться, що збіг головних рис релігійного життя тієї чи іншої астрономічної епохи та характеристики домінуючого в цю епоху знака зодіаку є результатом дії не лише людського розуму, а й надсвітлової свідомості, позначенням етапів духовної еволюції людства. Пропонована концепція вписується в сучасне трактування історичного розвитку з позицій постнекласичного (монадологічного, тоталогічного) підходу, згідно з яким, незважаючи на те, що весвітньо-історичний процес диверсується на множину різноманітних формоутворень, однаково він розуміється цілісним (тотальним). Причиною єдності та цілісності історії є надсвітловий трансцендентний духовний Абсолют.

Ключові слова: історія релігійного мистецтва, палеоліт, мезоліт, неоліт, духовна еволюція людства, образотворення.

Духовна еволюція людства є найменш дослідженим вектором прогресу суспільства у порівнянні з економічним, технічним і соціальним розвитком. Незважаючи на існування величезного корпусу праць, присвячених різноманітним віруванням первісного суспільства, релігіям давніх цивілізацій, зародженню та розвитку світових релігій, у науковій літературі ще не було опубліковано узагальнюючої розвідки, у якій би всі різноманітні феномени і ноумени духовного розвитку було послідовно поєднано в цілісну систему. Тож монографія Я.В. Бондарчук [1] і є першою спробою такого типу.

У ній на підставі семантичного аналізу понад 800 артефактів, як предметів матеріальної об'єктивації релігійних уявлень, розглядається довготривалий процес богопізнання від зародження найдавніших форм релігійних вірувань у період пізнього ашелю (500 – 300 тис. р. тому) до утворення світових релігій в др. пол. I тисячоліття до н. е. – початку нової ери.

Авторка простежує орогенічну (центральну) лінію духовного розвитку людства, представлену досягненнями найрозвинутіших спільнот кожного історичного періоду, трактуючи кожний етап його еволюції як базу для наступного.

У своєму дослідженні Я.В. Бондарчук досліджує вплив матеріальних чинників на формування релігійно-світоглядних уявлень і, водночас, стверджує зв'язок духовного розвитку людства з трансцендентною духовною субстанцією. Такий підхід дозволяє розглядати цю працю не в руслі матеріалістичної чи ідеалістичної парадигми (що призвело б до односторонніх суджень), а в руслі поліонтичної парадигми, яка стверджує існування земного іманентного і вищого трансцендентного світу, матеріальний та духовний модули буття.

Особливий інтерес до монографії Я.В. Бондарчук викликає те, що дослідження духовної еволюції суспільства вона пов'язує з гіпотезою, висунутою в низці праць науковців др. пол. XX – поч. XXI ст. (Джорджіо да Сантільяни, Герти фон Дегенд, Клайва Раггла, О. Чмихова, О. Гурштейна, В. Юрковця та ін.), що базується на поєднанні фактів, взятих із мистецтвознавчих, релігієзнавчих та астрономічних дисциплін і полягає у зв'язку етапів духовного розвитку людства з астрономічними епохами, точніше, з космічними циклами, що визначаються явищем прецесії – рухом земної осі по круговому конусу. Внаслідок того, що вісь обертання Землі не перпендикулярна до екліптики, а відхиляється від перпендикуляру на $23^{\circ}26'$ і піддається гравітаційній дії притягання Сонця і Місяця, вона робить кругові рухи по конусу. Разом із нею змінює своє положення відносно площини екліптики і перпендикулярний до неї земний і паралельний йому небесний екватор, отже і точка його перетину з екліптикою (точка весняного рівнодення). Вона переміщається по екліптиці у напрямку, зворотному річному видимому руху Сонця на 1° за 72 роки і все коло екліптики (360°) проходить за 25 800 р., послідовно перебуваючи у всіх

зодіакальних сузір'ях. Хоча протяжність площин зодіакальних сузір'їв уздовж екліптики різна (найбільша – в Тельця, найменша – в Скорпіона), повний цикл прецесії 25.800 р. прийнято ділити на 12 рівних частин. Тобто, у кожному знаку зодіакального кола точка перетину екліптики і екватора знаходиться 2.150 р. Період перебування точки весняного рівнодення в певному знаку зодіаку вважається астрономічною добою цього знака. Сутність зв'язку етапів духовного розвитку людства з космічними циклами полягає в тому, що головні релігійно-світоглядні ідеї історичних періодів отримують відображення в характеристиках домінуючих в ці періоди зодіакальних знаків, які були дані їм давніми астрономами і зафіксовані в різних астрономічних і релігійних трактатах.

Авторка підкреслює, що хоча в різних народів були дещо відмінні зодіаки, у сучасній астрономії прийнятий один 12-ти членний зодіак, на який вона і спирається у своєму дослідженні. На межі I тисячоліття до н. е. і I тисячоліття н. е. Сонячна система вступила в астрономічну добу Риб. Відштовхуючись від цієї точки відліку вираховуються датування попередніх астрономічних епох: Овна (поч. н.е. – 2.150 р. до н.е.), Тельця (2.150–4.300 р. до н. е.), Близнят (4.300–6.450 р. до н.е.) і далі в глибину віків до епохи Козерога (45.150–47.300 р. до н.е.).

На перший погляд може скластися враження, що характеристики знаків зодіаку пов'язують дане дослідження з астрологією, яка стверджує вплив сузір'їв на духовний розвиток суспільства. Натомість авторка акцентує увагу на тому, що характеристики зодіакальних знаків, у яких давні астрономи-жерці втілювали головні релігійно-світоглядні ідеї і культу певних історичних періодів, лише відображають головні етапи духовного розвитку людства. Зодіак є системою символів, які відображають думки людей, що панують у певний історичний період часу. Наприклад, повсюдне поширення «близнючних» культів у VII–V тисячолітті до н.е. отримало відображення в характеристиці домінуючого на той час зодіакального знака Близнят, що позиціонує принцип парності, подвоєння. Усвідомлення Землі як частки космосу у взаємодії з небесними світилами, особливо, Сонцем, що спричинило до повсюдного поширення грандіозних мегалітичних структур, відобразилось у характеристиці домінуючого в IV–III тисячолітті до н. е. зодіакального знака Тельця, який вважався символом планети Земля, у чому підкреслювався його зв'язок із космосом.

Поширення культів героїв у II – I тисячолітті до н. е. спричинило до того, що домінуючий на той час знак Овна було охарактеризовано як знак героїв. Стихією Овна вважається вогонь війни, управителем – планета Марс, а зіркою в екзальтації – Сонце.

Відповідність характеристик зодіакальних сузір'їв, даних давніми астрономами в VII–I тисячолітті до н.е. (у часи розвинутої астрономії, коли людство знало зодіакальне коло), головним релігійно-світоглядним уявленням того часу, не викликає сумнівів. Проте історія людства та його духовний розвиток не обмежується цим періодом.

Метою дослідження Я.В. Бондарчук стало з'ясування того, чи отримують провідні релігійно-світоглядні ідеї відображення в характеристиках зодіакального кола у більш ранні періоди історії (палеоліт, мезоліт), коли астрономія була в зародковому стані і людство не знало зодіакального кола. Для розв'язання цієї проблеми потрібне більш-менш точне датування артефактів із допустимою розбіжністю в 1-2 тис. років. На жаль, таке датування неможливе для культових предметів періоду ашелью і мустьє, які датуються з розбіжністю в сотні тисяч років. Тому в розділах книги, присвячених релігійним уявленням цих періодів співвіднесення з характеристиками зодіакальних знаків немає. Починаючи з перехідного періоду від мустьє до верхнього палеоліту, коли датування артефактів стає більш точним, таке співвіднесення стає можливим. На підставі семантичного аналізу ритуальних артефактів як матеріальних утілень релігійно-світоглядних уявлень, авторка визначає, які культу і вірування виникали в певний період давньої історії і зіставляє їх із принципами та поняттями, характерними для зодіакального знака, домінуючого в той (конкретний) період. У результаті такого послідовного порівняння виявляється, що характеристика домінуючого в певний період зодіакального знака (у якому перебуває точка перетину екліптики та екватора), відповідає провідним культам і відповідним їм релігійно-світоглядним ідеям цього періоду.

Зокрема, в аналізованій праці переконливо доведено, що найдавніші свідчення виникнення культу каменів (які вкладались у ритуальні поховання як сакральні предмети, наділені надприродною силою відроджувати буття померлої людини в потойбічному світі), припадає на 48 – 46 тисячоліття до н. е., тобто на астрономічну добу Козерога і відображається в характеристиці цього знака, адже його стихією вважається земля, а управителем – планета Сатурн, присвячена богу, символом якого є камінь. Козеріг характеризується як знак непорушної матеріальної основи Землі і, водночас, основи (старту, відправної точки) духовної шкали людства. Поняття непорушної основи, притаманне цьому знаку, відповідає культу каменів, які у свідомості неандертальця були матеріальними носіями тієї ж самої ідеї.

Аналізуючи найдавніші знаки вогню і сонця (хрест і хрест, вписаний у коло), які з'являються в 46–43 тисячоліттях до н.е., Я. В. Бондарчук доходить висновку, що сакралізація вогню і сонця

збігається в часі з відкриттям штучного здобування вогню і відображається в характеристиці домінуючого 45.150–43.000 р. до н.е. зодіакального знака Стрільця, адже стихією цього знака вважається ритуальний вогонь священнодійства, що символізує високі духовні устремління людини, спрямовані до світу небесних світил, стихією яких є вогонь, тому Стрілець «цілить по зорях».

У п'ятому розділі праці, розглядаючи перехід від первісних стад до дуально-родових общин, що відбувається внаслідок розселення Homo Sapiens по Євразії (40 – 35 тисячоліття до н. е.), авторка висловлює небезпідставне припущення, що початок глобальних прогресивних змін у соціальному розвої первісного світу отримує відповідність у характеристиках домінуючих у той час зодіакальних знаків Терезів (40.850–38.700 р. до н.е.), який відображає урівноважене протистояння (у родоплемінній общині урівноважене протистояння двох родів або двох фратрій), Діви (38.700–36.550 р. до н.е.), що позиціонує культ жінки як продовжувачки поколінь роду, та Лева (36.550–34.400 р. до н.е.), з яким пов'язуються поняття верховенства, лідерства ієрархії, підпорядкування, що ставали особливо актуальними у зв'язку із більш-менш чіткою організацією дуально-родових колективів. Об'єктивність цих міркувань підтверджується аналізом характерних для цього періоду скульптурок териантропів – жінок із головами левиць, що свідчать про синтез культів жінки-матері і звіра-тотема, в ролі якого найчастіше виступає наймогутніший цар звірів.

Не можна не погодитись із думкою авторки про те, що упорядкування статевої відносин між родами та фратріями і зростання дітонародження посилювало культ жінки. Поява зображень жіночих знаків (вульв) та місячних «жіночих» календарів припадає на 35 – 33 тисячоліття до н.е. і отримує відображення в характеристиці головного на той час зодіакального знака Рака (34.400–32.250 р. до н.е.), який позиціонує жіночий материнський принцип відтворення, плодоносності, оновлення життя. Денним управителем Рака вважається Венера, а нічним – Місяць. Безсумнівно, що культ фертильності сприяв усвідомленню значущості пари, отже, виникненню культу пари як необхідної умови продовження життя. Про це свідчить поява парних поховань та зображень пар тварин і териантропів. Найдавніші приклади таких феноменів з'являються в 33–31 тисячоліттях до н.е. – астрономічну добу зодіакального знака Близнят (32.250–30.100 р. до н.е.), з яким пов'язується принцип парності (подвоєності).

Розгляд артефактів гравецького періоду (30–20 тисячоліття до н.е.) дає авторці підстави для висновку про виникнення і особливе поширення в 30–28 тисячолітті до н.е. культів травоядних тварин, які відсувають на другий план культу хижаків. Перевага культів фітофагів, що годуються від землі, яка вже тоді (ще задовго до виникнення землеробства) сприймається як мати-годувальниця, відображається в характеристиці домінуючого від 30.100 – до 27.950 р. до н.е. знака Тельця – першого знака стихії землі. Новий культ чоловіка-мисливця, що виникає у 28–26 тисячоліттях до н.е. внаслідок заміни загінного полювання переслідуванням тварин, виявляється в появі ритуальних зображень чоловіків та їхніх знаків (фалосів) у печерному живописі та дрібній пластиці і відображається в характеристиці домінуючого в 27.950–25.800 р. до н.е. зодіакального знака Овна, який позиціонує боротьбу, штурм, азарт. Його стихією вважається вогонь війни, управителем – планета Марс, а планетою в екзальтації – Сонце.

В аналізованій праці логічно доводиться, що після виникнення культу чоловіка-мисливця наступним кроком у духовному розвої первісної людини стає сакральний синтез антиномічних культів чоловічого і жіночого начал, що виявляється в артефактах 26–24 тисячоліть до н. е. і отримує відображення в характеристиці домінуючого від 25.800 до 23.650 р. до н. е. зодіакального знака Риб, який позиціонує принцип поєднання антиномій. У фізичному плані це сприймається як любов чоловіка і жінки, шлюб, народження дітей.

Порівняння авторкою культових жіночих скульптурок (так званих гравецьких венер), створених від 28 до 21 тисячоліття до н. е. наочно демонструє, що на відміну від «безликих» венер 28–25 тисячоліть до н. е. в більш пізніх скульптурках костенківсько-авдіївської та мальтинсько-буретської культури передаються індивідуальні риси обличчя і статури, що можна розцінювати як крок до передачі характеру і психіки кожної людини, неповторних рис її душі. Ця нова риса духовного розвою пов'язується авторкою з характеристикою домінуючого від 23.650 до 21.500 р. до н.е. зодіакального знака Водоля, який вважається знаком особливого проникнення в духовний світ людини і духовний світ небес. Вважається, що ним управляє планета Сатурн (присвячена богу землеробства), що «заземлює» Водоля, і планета Уран (присвячена богу неба), що «підносить» Водоля у вищі духовні світи. Саме в епоху Водоля в мистецтві вперше з'являється художній образ душі у вигляді пташки. Зазвичай живописні і скульптурні зображення пташок пов'язуються зі смертю людини, коли її душа у вигляді пташки відлітає у вищий світ.

Аналізуючи подальші кроки в духовному розвої суспільства в останній період палеоліту (20–10 тисячоліття до н.е.), Я. В. Бондарчук переконливо доводить відображення нових культів і релігійно-світоглядних ідей у характеристиках домінуючих в той період зодіакальних знаків. Входження у сферу релігійних інтересів первісної людини зірок і сузір'їв у 20 – 18 тисячоліттях до н. е., про що свідчить зображення тварин, окреслення яких відповідають схемам розташування зірок (у печерах Ласко і Кам'яна

Могила), відображається в характеристиці домінуючого в той час зодіакального знака Стрільця. Зародження в 18–16 тисячоліттях до н.е. уявлень про Всесвіт як триярусну структуру, що передається зооморфними кодами риб, змії, наземних тварин і птахів, відображається в характеристиці Скорпіона, що має три образи: змії, скорпіона та птаха і вважається знаком з'єднання підземного, земного і небесного світу.

Усвідомлення необхідності рівноваги в природі і суспільстві, як необхідної умови існування світу, що виявляється в появі в 15–13 тисячоліттях до н.е. зображень однакових тварин у позях урівноваженого протистояння, відображається в характеристиці домінуючого на той час зодіакального знаку Терезів, який позиціонує відповідний принцип.

Новий етап у розвитку культу жінки-матері, який починається в 13 тисячолітті до н. е. у зв'язку зі зміною клімату, потеплінням, розвитком рослинності та зростанням значення спеціалізованого збирання дикорослих злаків, відображається в характеристиці домінуючого від 12.900 до 10.750 р. до н. е. зодіакального знака Діва.

Особливе зацікавлення в праці Я.В. Бондарчук викликає порівняння житлових і культових споруд у доземлеробських та землеробських поселеннях Близького Сходу XI–VII тисячоліть до н. е. Дослідниця доходить висновку, що планово-об'ємне рішення будівель визначалось не стільки утилітарними, скільки релігійно-світоглядними чинниками. Якщо домінування культу Сонця в XI–IX тисячоліттях до н. е. (до виникнення землеробства) обумовлювало переважання в культовій і житловій архітектурі модулю кола, який наслідував диск Сонця, то домінування культу Землі в IX–VII тисячоліттях до н. е., внаслідок виникнення рільництва, яке передбачало працю на прямокутних ділянках землі, обумовило перехід від модуля кола до прямокутника, що сприймався як знак Землі, на відміну від кола – знака Сонця і небесного світу.

Домінування культу Сонця, переважання центричного принципу в будівництві храмів і осель припадають на астрономічну добу Лева (10.750–8.600 р. до н.е.) і відображаються в характеристиці цього знака, який позиціонує поняття лідерства, верховенства і центрizmu. Стихією Лева вважається царствений вогонь влади, а управителем Сонце – центр, який визначає рух семи інших планет Сонячної системи. Характерні риси релігійного життя IX–VII тисячоліть до н.е., обумовлені переходом до відтворювальних форм господарювання: домінація культу Землі, особлива увага до сім'ї і спорідненості поколінь роду отримують відображення в характеристиці домінуючого від 8600 до 6450 р. до н.е. зодіакального знака Рака, який позиціонує принцип відтворення, культ дому і сім'ї, а також повернення назад, у минуле, до предків.

Останній розділ праці Я.В. Бондарчук присвячує аналізу провідних релігійно-світоглядних систем, що сформувалися в др. пол. I тисячоліття до н.е. – початку нової ери: буддизму, індуїзму, даосизму, конфуціанства, юдаїзму і християнства. Дослідниця доходить висновку, що незважаючи на суттєві відмінності, провідні релігії світу мали одну найважливішу спільну рису, яка полягала в усвідомленні головного бога як надсвітового духовного Абсолюту.

Якщо до цього часу боги уявлялись як матеріальні або енергетичні істоти, що існують у реальному світі, на землі, небі, в космосі, то тепер верховне божество розумілось як таке, що існує над світом, у трансцендентному вимірі буття. Таке розуміння Бога неминуче ставило перед мислителями проблему Його взаємодії з іманентним світом, що було б неможливо без визнання в Ньому єдності антиномічних трансцендентного та іманентного начал. Універсальною ідеєю, притаманною всім провідним релігійно-світоглядним системам, сформованим наприкінці I тисячоліття до н.е. – початку нової ери, стає «імантизація трансцендентності» – антиномічне осмислення Бога, що передбачає трактування його як надсвітового духовний трансцендентний Абсолют, і водночас його іманентну присутність у матеріальному світі. Цю найхарактернішу спільну особливість провідних світоглядно-релігійних систем – намагання досягнути надсвітового Абсолюту в єдності антиномічних: трансцендентного духовного та іманентного матеріального начал авторка пов'язує з характеристикою домінуючого в наш час зодіакального знака Риб, визначальним принципом якого вважається єдність антиномій.

Отже, розгляд широкого кола артефактів, необхідних для культурно-хронологічних зіставлень, показав, що відображення головних релігійних культів у характеристиці зодіакального знаку, домінуючого в період зародження цих культів, характерно не лише для часів розвинутої астрономії, а й для епох палеоліту і мезоліту, коли астрономія була в зародковому стані і людство не знало зодіакального кола.

Якщо відображення основних особливостей релігійного життя VII–I тисячоліть до н.е. у назвах і характеристиках домінуючих тоді зодіакальних знаків пояснюється тим, що жерці-астрономи узагальнювали в них головні релігійні ідеї, то відображення провідних культів більш ранніх періодів у характеристиках домінуючих у ці періоди знаків немає такого пояснення. Це спонукає авторку до висновку, що збіг головних рис релігійного життя тієї чи іншої астрономічної епохи та характеристики домінуючого в цю епоху знака зодіаку є результатом дії не лише людського розуму, а й надсвітової

свідомості, позначенням етапів духовної еволюції людства. Пропонована концепція вписується в сучасне трактування історичного розвитку з позицій пост некласичного (монадологічного, тоталогічного) підходу, згідно з яким, незважаючи на те, що всесвітньо-історичний процес диверсується на множині різноманітних формоутворень, однаково він розуміється цілісним (тотальним). Причиною єдності та цілісності історії є надсвітвий трансцендентний духовний Абсолют.

Свої міркування і висновки авторка базує на семантичному аналізі численних релігійних артефактів, що охоплюють величезний проміжок часу від пізнього ашелю до початку нової ери.

Завершуючи аналіз цієї розвідки, потрібно відзначити, що монографія включає 882 якісних ілюстрації, список використаних джерел (726 позицій), іменний покажчик та покажчик археологічних пам'яток і творів мистецтва є вагомим внеском у вивчення духовної еволюції людства, представленої в складному аспекті взаємодії з космічними циклами прецесії.

Безперечно, що складність і різноманітність поставлених дослідницею проблем, які вона вирішує на основі аналізу величезної кількості пам'яток мистецтва, простежуючи орогенічну (центральну) лінію духовного розвитку людства, не дають змоги зупинитись на деяких бічних відгалуженнях від неї (мистецтві Африки, Америки, Австралії). Тому, як побажання, можна запропонувати авторці у подальших дослідженнях звернути увагу саме на ще не вивчених аспектах цієї глобальної теми, вписуючи їх у загальний контекст тернистого шляху богопізнання, яким охоплено людство.

Список використаної літератури

1. Бондарчук Я. В. Історія релігійного мистецтва як відображення духовної еволюції людства в космічних циклах прецесії. Львів : вид-во Св. Володимира і Ольги, 2022. 928 с.

References

1. Bondarchuk Ya. V. Istoriiia relihiinoho mystetstva yak vidobrazhennia dukhovnoi evoliutsii liudstva v kosmichnykh tsyklakh pretsesii. Lviv : vyd-vo Sv. Volodymyra i Olhy, 2022. 875 s.

THE SPIRITUAL EVOLUTION OF HUMANITY THROUGH THE PRISM OF THE HISTORY OF RELIGIOUS ART

[Review of the monograph by Y.V. Bondarchuk «The history of religious art as a reflection of the spiritual evolution of humanity in the cosmic cycles of precession». Lviv: PP « Edition of St. Volodymyr and Olha», 2022. 928 p.].

Vytkalov Serhii – Doctor of Cultural Studies, Professor, Professor of the Department of Event Industries, Cultural and Museum Studies, Rivne State Humanitarian University, Rivne

On the basis of the analysis of a significant number of objects of material culture, it is proved that the coincidence of the main features of the religious life of one or another astronomical epoch and the characteristics of the zodiac sign dominant in this epoch is the result of the action not only of the human mind, but also of supernatural consciousness, marking the stages of the spiritual evolution of mankind. The proposed concept fits into the modern interpretation of historical development from the standpoint of the post-non-classical (monadological, totalological) approach, according to which, despite the fact that the world-historical process diverges into a multitude of various formations, it is equally understood as complete (total). The reason for the unity and integrity of history is the transcendent spiritual Absolute.

Key words: history of religious art, Paleolithic, Mesolithic, Neolithic, spiritual evolution of mankind, image making.

UDC 7.03.2

THE SPIRITUAL EVOLUTION OF HUMANITY THROUGH THE PRISM OF THE HISTORY OF RELIGIOUS ART

[Review of the monograph by Y.V. Bondarchuk «The history of religious art as a reflection of the spiritual evolution of humanity in the cosmic cycles of precession». Lviv: PP « Edition of St. Volodymyr and Olha», 2022. 928 p.].

Vytkalov Serhii – Doctor of Cultural Studies, Professor, Professor of the Department of Event Industries, Cultural and Museum Studies, Rivne State Humanitarian University, Rivne

The urgency of the problem. Modern life, considerable awareness of society, availability of information make it possible to touch on the study of those issues which relatively recently did not become the subject of scientific studies. In this regard, the analyzed work is precisely the one in which, on the basis of a powerful body of documentary evidence, the author considered the spiritual evolution of humanity through the prism of fine art.

The scientific novelty of the study lies in the fact that, based on the analysis of a significant number of objects of material culture, the author proves that the coincidence of the main features of the religious life of one or another astronomical epoch and the characteristics of the zodiac sign dominant in this epoch is the result of the action not only of the human mind, but also of supermundane consciousness, marking the stages of the spiritual evolution of humanity. The proposed concept fits into the modern interpretation of historical development from the standpoint of the post-non-classical (monadological, totalological) approach, according to which, despite the fact that the world-historical process diverges into a multitude of various formations, it is equally understood as complete (total). The reason for the unity and integrity of history is the transcendent spiritual Absolute.

The practical significance of the research - the collected, processed and critically analyzed material will form an important basis for the development of the outlined issues in the future. It will also be useful for the network of higher education institutions, whose students must also know the evolution of cultural practices.

Key words: history of religious art, Paleolithic, Mesolithic, Neolithic, spiritual evolution of mankind, image making.

Надійшла до редакції 22.03.2023 р.

УДК 78.071.1(477)

ПОВЕРНЕННЯ ІЗ ЗАБУТТЯ (ДО 70 – РІЧЧЯ ВІД ДНЯ СМЕРТІ КОМПОЗИТОРА ВСЕВОЛОДА ЗАДЕРАЦЬКОГО)

Остапчук Марія Миколаївна – доцент кафедри естрадної музики,
Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне
<https://orcid.org/0000-0001-6903-7096>
<https://doi.org/10.35619/ucpm.vi44.624>
maria.budz.ostapchuk@gmail.com

Виявляється сутність творчості українського композитора Всеволода Петровича Задерацького, осмислюються різні сторони його діяльності, досліджуються основні етапи його творчості та аналізується специфіка створення окремих композицій. Спираючись на спілкування авторки статті з сином композитора – доктором мистецтвознавства, професором Всеволодом Всеволодовичем Задерацьким, до наукового обігу введено нові факти біографії цього митця. Переконаливо доводиться роль спадщини В.Задерацького у контексті подальших досліджень, спрямованих на його творчість і виявлення її ролі та особистого внеску у розвиток вітчизняної культури. Цей матеріал помітно розширює предметне поле української музики.

Ключові слова: Всеволод Задерацький, композитор, музика, популяризація, українська культурна спадщина.

Постановка проблеми. Всеволод Петрович Задерацький належить до плеяди видатних творчих особистостей, справжній масштаб спадщини яких не зайняв належного їм місця у пам'яті нащадків. Проте ще у середині ХХ століття його музику визнала світова культурна громадськість – вона зазвучала на різних фестивалях Західної Європи і США: Лондоні, Варшаві, Будапешті, Мілані, Нью-Йорку та інших регіонах світу. Його композиції видавалися у знаменитому видавництві «Peters», його ім'я занесено до всевітньо відомої Англійської енциклопедії «Groups». Відомі й інші форми вшанування його творчості.

Постать В. Задерацького у світовій музичній культурі ХХ століття не має аналогів, оскільки він належить до тих видатних людей у мистецтві, яким випала доля творити в часи тоталітаризму – нацистської Німеччини та СРСР. Його творча діяльність, що збіглася з так званим ленінсько-сталінським періодом радянської історії (1917-1953 рр.) – це не тільки забута сторінка в українській культурі.

До деякої міри В. Задерацький являє собою феномен у світовій історії, оскільки є «рекордсменом забутого» у порівнянні з іншими замовчуваними іменами. Відмінність його долі від таких «навмисно забутих» у свій час – як, М. Рославець чи А. Лур'є, полягає у тому, що в його творчій біографії ніколи не було навіть короткого періоду активної публічної діяльності у ролі композитора чи виконавця своїх творів. Фактично він ніколи не був зафіксований суспільною свідомістю у статусі композитора, а тим більше – як визначного явища [1]. Протягом всього життя у нього не було жодного шансу на будь-яку інформацію навколо своєї особи.

Його ніби й не було: позбавлення виборчих прав, періодичні заслання та арешти, паспорт без права на проживання у великих містах, суворя заборона на публікації. Все це доводить, що влада постійно «підкиувалася» щоб ім'я цього композитора не існувало в історії світового мистецтва. Він був свідомо вилучений з музичної історії ХХ ст. та підданий «історичному остракізму» з самого початку існування радянської державності.

Музика композитора не звучала ні в концертних залах, ні на радіо, ні з платівок. Із величезного творчого доробку надрукованими були уже після його смерті, у 70-х роках, окремі фортепіанні твори у збірнику «Твори українських радянських композиторів» [14]; стаття у журналі «Музика» № 4 за 1972 р. В. Клини [7] та невеликий нарис, присвячений циклу «24 прелюдії» цього ж автора у книзі «Українська радянська фортепіанна музика» за 1980 р. [6]. Утім, його творчість сьогодні лише повертається до культурного обігу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зважаючи на той факт, що творчість цього композитора до 2000-х років не була предметом особливої зацікавленості вітчизняних науковців, звернемо увагу на деякі матеріали. Першим ініціатором процесу відродження спадщини композитора виступив його син – доктор мистецтвознавства професор Всеволод Всеволодович Задерацький на початку 2000-х років [4]. За ініціативою Львівської національної музичної академії ім. М. В. Лисенка у 2002-2003 рр. відбувся